

RESCRIERI FEMININE ALE ODISEEI (1) MARGARET ATWOOD, PENELOPIADA

Alexandra CIOCÂRLIE

Institutul de Istorie și Teorie literară "G. Călinescu", București
"G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory
E-mail: aciocarlie@gmail.com

FEMININE REWRITINGS OF THE ODYSSEY (1): MARGARET ATWOOD, THE PENELOPIAD

Abstract: Margaret Atwood in *The Penelopiad*, a modern rewriting of the mythical story, imagines Odysseus' tale from the perspective of Penelope. In afterlife, the shadow of the heroine is recalling her life focusing on the relationship with her illustrious husband. Dissatisfied with the Homeric version of the events, she is claiming the right to speak in order to reject her presentation from the epic poem and also the gossip about her infidelity. Her narrative reconstitution reveals the ins and outs of the legends and brings into light a more complex appearance of a woman which is famous only as an exemplary wife.

Keywords: epic poem, modern novel, rewriting, feminine perspective.

Citation suggestion: Ciocârlie, Alexandra. "Rescrieri feminine ale Odiseei (1) Margaret Atwood, Penelopiadă" *Transilvania*, no. 9 (2022): 42-47.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.09.05>.

În ultimul cânt al *Odiseei*, năluca lui Agamemnon o omagiază pe soția lui Odiseu, prototip al virtuții conjugale: „Prea cuminte-a fost neprihănită/ Copil-a lui Icaru, Penelopa!/ Cum ea de soțul tinereții sale/ Mereu și-aduse-aminte!” Fostul comandant al aheilor reliefează opoziția, imortalizată de aezi, dintre Penelopa și trădătoarea Clitemnestra, ucigașa bărbatului întors de la Troia: „În cinstea ei cânta-vor muritorii,/ Înduhuiți de zei, cântare mândră./ Ea nu făcu nelegiuiri în viață/ Ca fiica lui Tindar care-și ucise/ Pe soțul ei; de-aceea și-o să fie/ Hulită ea în cântecele lumii”. Imaginea consoartei ideale fixată de Homer este pusă în discuție de Margaret Atwood în *Penelopiadă*, lucrare apărută într-o serie de rescrieri mitice în manieră contemporană (Canongate Books Ltd, Edinburgh, 2005). Atrăgând atenția încă din introducere că *Odiseea* nu reprezintă singura versiune a poveștii, odată ce substanța mitică e la origine orală și locală, autoarea canadiană imaginează cum se vede istoria lui Odiseu din perspectiva Penelopei. Vocea narativă principală reconstituie faptele în capitole de proză confesivă cu intercalarea comentariilor corului celor douăsprezece servitoare omorâte de Telemah pentru vina de a fi avut relații cu pețitorii stăpânei, intervenții în formă de lamentație, idilă, baladă, dramă ori prelegere. Structurarea contrapunctică vizează elucidarea unor

chestiuni rămase neclare în epopee: ce urmărea Penelopa și ce a determinat spânzurarea slujnicelor.

În lumea cealaltă, umbra Penelopei își rememorează viața și mai ales legătura cu „eminentul” ei soț. Nemulțumită de versiunea homerică a evenimentelor, ea își contestă rolul atribuit într-o „legendă constructivă” luată adesea ca „bătă de altoit alte femei” adresând posterității îndemnul de a nesocoti interpretarea tradițională: „De ce nu puteau ele să fie la fel de pline de tact, la fel de loiale și de îndurătoare precum fusesem eu? [...] Nu-mi urmați exemplul, îmi vine să vă urlu în urechi” (traducere de Gabriela Nedelea, Nemira, 2021). În fața unei povești reduse la „câteva crime, câteva frumuseți seducătoare, câțiva ciclopi”, Penelopa revendică dreptul la cuvânt spre a respinge prezentarea „oficială” a epopeii precum și bârfele scandaloase răspândite pe seama ei din surse secundare: „...am să îmi torc propriul fir” (I). Răbdătoare, „din stirpea celor hotărâți”, ea caută cu perseverență să-și impună punctul de vedere cu privire la cele întâmplate: „Îmi place să duc lucrurile la bun sfârșit”.

Amintirile Penelopei întregesc profilul personajului cunoscut din *Odiseea* cu precizări relevante despre copilăria, relațiile sale familiale ori împrejurările căsătoriei. Notațiile despre tatăl ei, regele Icarus al Spartei, insistă asupra momentului când a azvârlit-o

în mare, tentativă de omor pe seama căreia ea își pune „rezerva” și „neîncrederea în bunele intenții ale celorlalți” (III). Când Odiseu îi povestește cum s-a desfășurat vânătoarea în care a fost rănit la picior, posibilă urmare a uneltirilor bunicului reticent în a-i înmâna darurile promise, Penelopa descoperă un insolit temei al apropierii dintre ei: „...aveam ceva în comun cu soțul meu: amândoi fuseserăm la un pas de a fi uciși, în tinerețe, de membrii propriilor familii. Încă un motiv pentru care trebuia să ne dovedim uniți și să nu avem prea ușor încredere în ceilalți” (VII). Pe lângă pornirea criminală a rudelor, îi mai unește și dușmănia zeului mării furios din cauză că Odiseu i-a orbit fiul iar Penelopa a supraviețuit valurilor: „...poate că Poseidon era încă supărat pentru că nu reușise să mă devoreze” (IX). Mama Penelopei e o naiadă cu „inimă de gheață”, „alunecoasă”, trecând „ușor de la o stare la alta”, faptură nepăsătoare și rece care își determină copila să deprindă devreme „virtuțile independenței”: „...știam că trebuie să-mi port singură de grijă în lume” (III). Sfatul acesteia de la nunta fiicei se va dovedi însă salutar: „Așa se duce totdeauna unde vrea și, până la urmă, nimic nu-i stă în cale. [...] Nu uita că tu ești pe jumătate apă. Dacă nu poți trece de un obstacol, ocolește-l” (VII). Peste ani, înconjurată de peșterii obraznici, Penelopa va da curs poveștii materne: „...comportă-te ca apa, mi-am zis. Nu încerca să te opui. Când vor să pună mâna pe tine, strecoară-te printre degetele lor” (XIV). Detaliile furnizate de Margaret Atwood dau consistență personajului.

Disputa dintre Penelopa și Elena ocupă un loc de seamă în roman. De la primele pagini se face precizarea că umbra celei dintâi trezește arareori interesul, pe când cea a Elenei e „tare solicitată”, opțiune ușor de înțeles câtă vreme nici cea mai bună soție nu poate concura cu seducătoarea care a pricinuit Războiul Troian: „Dacă ați fi magician [...] nu-i așa că, în loc să invocați prin vrajă o nevestă insipidă, dar deșteaptă, bună la țesut, care n-a călcat niciodată strâmb, ați prefera o femeie care a înnebunit de poftă sute de bărbați și a făcut scrum o cetate?” (V). Circumstanțele peșterii celor două marchează distanța dintre ele. Pentru Elena, „intolerabil de frumoasă”, cu „darul de a-i lăsa pe oameni fără grai”, doritoare „ca toată atenția să fie îndreptată asupra ei”, s-au înfruntat mai toți grecii. Pentru Penelopa, „deșteaptă, dar nu frumoasă din cale afară”, măcar în aparență „mai cumsecade” decât potrivnica ei, au intrat în joc tineri preocupați numai de „ce le aduce căsătoria”: „Nu eram o devoratoare de bărbați, nu eram o sirenă, nu eram ca verișoara Elena căreia îi plăcea la nebunie să cucerească doar ca să arate că poate [...] aveam de dăruit mai mult decât frumusețe [...] dar inteligența este o calitate pe care un bărbat o apreciază la nevestă doar de la depărtare”. După ce a curtat-o zadarnic pe Elena, Odiseu câștigă o cursă măsluită pentru mâna Penelopei, întrecere în care își droghează contracandidații: „Acum intrase în competiție pentru ceva ce era, în cel mai bun caz, doar de rangul al doilea [...] în schimbul asigurării

unei căsătorii profitabile pentru strălucitoarea Elena, Odiseu avea s-o primească pe ștearsa Penelopa”. Regina frumuseții își consolează condescendent ruda declarând-o mai potrivită unui om faimos prin istețime: „Se zvonește că e foarte inteligent. Iar tu ești la fel, așa am aflat. Prin urmare, vei înțelege ce-ți spune el. Eu, una, n-am priceput niciodată nimic!” (VI). Răpirea Elenei de către Paris le „distruge viața” celor din Itaca. Încheiat la inițiativa lui Odiseu, legământul foștilor aspiranți ai Elenei de a apăra drepturile câștigătorului îi obligă să ia cu asalt Troia, ceea ce sporește aversiunea Penelopei pentru cea care a generat conflictul: „...mi-am înăbușit dorința de a spune că Elena ar fi trebuit ferecată într-un cuțar [...] nu era decât o otrăvă” (XI). Pe durata războiului, Penelopa continuă să fie bântuită de amintirea rivalei. Anticleea își acuză nora de a fi responsabilă pentru înrolarea lui Odiseu prin contribuția involuntară la deconspirarea celui care a simulat nebunia spre a rămâne acasă: „În mintea ei, eu eram vinovată pentru asta, nu Elena; ce bine ar fi fost să nu iau copilul cu mine pe câmp!” Angajată în administrarea țării, Penelopa speră să-și vadă recunoscute meritele la revenirea soțului plecat să lupte pentru adversara ei: „Aveam clar în minte imaginea – Odiseu se întorcea, iar eu, cu modestia mea de femeie, îi arătam cât de bine reușisem într-o treabă considerată, de obicei, bărbătească. [...] «Meriți mai mult decât o mie de Elene», o să-mi spună, nu-i așa?” (XII). Dezvăluite de spectrul lui Antinou, planurile peșterii îi arată obsedați de averea iar nu de frumusețea Penelopei, inferioară celei a faimoasei sale rubedenii: „Orice tânăr visează să se însoare cu o văduvă bogată și vestită. [...] Nu erai chiar o Elenă, dar ne descurcam noi” (XIV). Când Telemah îi relatează vizita la Sparta unde a căutat vești despre tatăl lui, Penelopa pune întrebări mai mult despre înfățișarea gazdei care a fost „cauza principală a tuturor necazurilor” (XVIII). Simetric începutului, în finalul cărții o nouă plimbare pe câmpiile de asfodel aduce întâlnirea cu stafia Elenei „însoțită de obișnuita-i hoardă de spirite masculine”. După ce îi semnaleză „cât e de obositor să vezi cohorte de bărbați certându-se din cauza ta” și afirmă că „frumusețea divină e o mare povară”, fapt ignorat de interlocutoarea mai puțin atractivă și ca atare „scutită de asta”, Elena se referă ironic la „legendara modestie” a Penelopei. Deși numărul celor măcelăriți de Odiseu din cauza nevestei nu se compară cu „piramidele de cadavre” de la ușa consoartei lui Menelau, amândouă își pot socoti victimele ca probă a farmecului personal, e de părere Elena: „Sunt sigură că te-ai simțit mai importantă. Poate te-ai crezut chiar mai frumoasă” (XXII). Ultimele pagini ale romanului detaliază deplasările duhurilor în lumea celor vii cu ajutorul sibilelor, magicienilor și clarvăzătorilor. O dată în plus, notabile sunt mai ales numeroasele excursii ale Elenei, prilej de a face noi cuceriri și de a se pune la curent cu schimbările din modă. Discuția celor două tinde la reevaluarea trecutului

comun. Elena perorează despre „câtă rumoare a creat” și „cum le-a ruinat viața atâtor bărbați” când „au căzut imperii din cauza ei”; Penelopa remarcă modificarea majoră a felului de a înțelege Războiul Troian: „Astăzi se crede că n-ai fost decât un mit. Totul s-a întâmplat din cauza rutelor comerciale”. Replica Elenei „doar nu ești și-acum geloasă” indică invidia drept resort al relației lor. Invitația de a ieși împreună din tărâmul morților e abandonată numaidecât cu recunoașterea diferenței nete dintre verișoare: „...nu e stilul tău. Tu, mai degrabă, joci rolul miciei soții credincioase. Din păcate, eu n-aș putea face niciodată așa ceva, aș muri de plictiseală.” (XXVII). Opusă Clitemnestrei în epopee, Penelopa rivalizează cu cealaltă fiică a Ledei în romanul care pune tot timpul în lumină contrastul dintre personificarea statorniceii și cea a frivolității.

Pusă la curent cu opinia onora că Odiseu a păcălit-o, în acord cu „specialitatea lui, să prostească lumea”, Penelopa derulează în gând legătura lor spre a-și da seama dacă a fost victima înclinației lui spre înșelătorie conștientizată de multă vreme: „Știam că era șmecher și mincinos, numai că nu mi-a trecut prin minte că avea să își exerseze trucurile pe pielea mea” (I). Evocarea surprinde evoluția imaginii partenerului. Din primele zile ale căsătoriei, Penelopa sesizează darurile lui Odiseu, luciditatea („...dacă un bărbat trăiește din inteligență, așa ca el, atunci trebuia să fie mereu pe fază și să-și păstreze mintea ascuțită”), persuasiunea („...putea să atragă într-o colaborare – o conspirație minoră, ticluită de el – pe aproape oricine îl asculta”), arta vorbirii („...pentru că era un bun povestitor, abia așteptam să-l ascult” – VII), pătrunderea („Mi-a spus odată că toți oamenii au o ușiță ascunsă prin care se poate ajunge la inima lor și că era o onoare pentru el să descopere zăvoarele” – IX). Cucerită de însușirile lui, tânăra se atașează de bărbatul căruia îi face credit deplin în timp ce el se poartă „precum un adult cu un copil”: „Începusem încet-încet să am o părere nemaipomenită despre Odiseu, căzând într-o admirație fără limite; îmi formasem o imagine supradimensionată a calităților sale [...] aveam încredere oarbă în el” (IX). Ulterior, Penelopa are ocazia să descopere trăsăturile moștenite de cel care descinde din inși „vicleni și fără scrupule în două ramuri ale arborelui său genealogic”. Bunicul Autolicus pretindea că e fiul lui Hermes, posibil „mod de a spune că era un hoț viclean, un trișor și un mincinos priceput”; presupusul tată Sisif, seducătorul Anticleei, era „atât de șmecher că înșelase moartea de două ori: o dată ducându-l de nas pe Hades și punându-i cătușe [...] altă dată, convingându-o pe Persefona să-l lase să iasă din lumea de dincolo” (VII). Cum se vede din cântecul marinăresc al slujnicelor ce rezumă peripețiile *Odiseei* sub titlul „Lupul de mare viclean”, Odiseu e demn de a fi socotit „prințul amăgitorilor”, „între marinarii isteți cel mai dibace”, „mult prea viclean și ales”, „cel viclean, cel șiret și descurcăreț”, „mare maestru-n deghizare” (XIII). Cât timp așteaptă întoarcerea soțului de la Troia ascultând zvonuri despre aventurile lui pe mare, Penelopa capătă încredințarea că iscusitul Odiseu „cu

glas mângâietor, prolific în născociri, atât de convingător cu bărbații și de amăgitor cu femeile” (XVIII) acționează cel mai adesea ca „urzitor de minciuni” (XIX). Încrederea totală a începuturilor pare să cedeze în fața suspiciunii. E drept, constrânsă de împrejurări, Penelopa ajunge să-i inducă în eroare pe cei din jur cu o pricepere similară celei dovedite de Odiseu. Regăsirea lor finală are loc sub semnul împărtășirii experiențelor, inclusiv a celor duplicitate: „Mi-a vorbit despre minciunile nenumărate pe care le inventase [...] și despre istoriile înșelătoare de viață pe care le ticluise ca să-și ascundă identitatea și intențiile. La rândul meu, i-am povestit despre peșitori și despre trucul meu cu giulgiul lui Laerte, despre cum m-am prefăcut că-i încurajez”. Pornită de la admiterea predispoziției comune spre mistificare, evaluarea felului cum a trăit fiecare absența celuilalt se axează pe suferința despărțirii: „...el mi-a spus cât de dor îi fusese și cum se gândise numai la mine, chiar și atunci când se aflase în brațele albe ale zeiței, iar eu i-am povestit câte lacrimi vărsasem în așteptarea lui douăzeci de ani, cât de obositor de fidelă îi fusese”. Antecedentele lor de maestri ai plăsmuirilor riscă să le compromită jurămintele de credință: „Eram amândoi – după cum recunoșteam noi înșine – niște mincinoși eficienți și fără rușine, de cursă lungă. E ciudat câtă crezare ne dădeam unul altuia.” (XXV). Descriere a vieții domestice din Hades, ultimul capitol în care cei doi se întâlnesc în lumea de apoi surprinde o apropiere ratată, prilej pentru Odiseu de a-și clama atașamentul familial: „...prefăcându-se bucuros că mă vede, îmi spune că viața de-acasă cu mine a fost singurul lucru pe care și l-a dorit el cu-adevărat, nu contează câte frumuseți răpitoare i-au căzut la pat [...] când încep să cred că de data aceasta spune adevărul, se face iar nevăzut drept peste râul Lethe ca să se nască din nou” (XXVII). Autenticitatea declarațiilor lui stă mereu sub semnul întrebării, chipul îi rămâne cufundat în mister chiar pentru femeia cea mai în măsură să îl deslușească.

Reconstituirea Penelopei dezvăluie dedesubturi ale legendelor consacrate și lasă la vedere altă înfățișare a celei renumite doar ca soție exemplară. Un gest caracteristic, ascunderea feței sub un voal, este descifrat ca indiciu al disimulării, nu al sfeliei cuminți. Rememorarea începuturilor căsniciei reține protestele lui Icarus la plecarea către Itaca a însurăteilor anihilate de reacția miresei la întrebarea lui Odiseu dacă îl însoțește de bună voie în insula natală: „...se zice că, drept răspuns, mi-am coborât vâlul pe față [...] și că, mai târziu, a fost înălțată o statuie în cinstea virtuții mele, pe nume Modestia. Era ceva adevăr în această poveste. Însă mi-am acoperit chipul ca să nu se vadă că râd”. Amuzată de imaginea tatălui care o aruncase cândva în mare implorând-o să-i rămână alături, Penelopa își camuflează proiectele reale: „...abia așteptam să scap de curtea spartană” (VII). În roman sunt decriptate motivațiile unor episoade faimoase din epopee. Tertipurile de a contracara asiduitatea peșitorilor prin urzirea

giulgiului deșirat noaptea nu urmează o sugestie divină, ci este o găselniță personală: „Mai târziu, când evocam această poveste, afirmam că ideea îmi fusese sugerată de Pallas-Athena [...] a atribui zeilor inspirația pe care o aveai era totdeauna o metodă bună pentru a scăpa de acuzațiile de mândrie, dacă planul reușea, sau de blamul tuturor, dacă dădeai greș” (XV). Întâlnirea cu Odiseu în chip de cerșetor se desfășoară altfel decât o descrie Homer. Penelopa îl identifică din prima clipă, dar își tăinuiește intuiția spre a nu-l periclita și a nu-i răni orgoliul: „N-am arătat că l-am recunoscut. L-aș fi pus într-o situație primejdioasă. De asemenea, dacă un bărbat se mândrește cu talentele sale în ale deghizării, numai o soție tâmpită ar spune că l-a recunoscut” (XIX). Ideea utilizării arcului îi vine Penelopei fără a-i fi insuflată de Atena, cum se spune în *Odiseea*, XXI: „Cântările susțin că sosirea lui Odiseu și hotărârea mea de a organiza întrecerea cu arcul și securile au coincis întâmplător – sau a fost un plan divin. [...] Nici vorbă de coincidență. Am aranjat toate acestea în cunoștință de cauză” (XIX). Propunerea ca Euricleea să spele picioarele falsului calic, „detaliu de care se face mult caz în cântări”, ascunde o capcană întinsă insistenței doici care strigă de bucurie la vederea cicatricii familiare, ceea ce declanșează riposta violentă: „Odiseu aproape c-a sugrumat-o, ca s-o împiedice să-l dea de gol. Cântările spun că eu nu am observat nimic, pentru că Atena îmi distrăsese atenția. Dacă puteți crede una ca asta, atunci orice prostie o să vi se pară adevărată. În realitate, m-am întors cu spatele la amândoi ca să-mi ascund răsul înfundat pe care mi-l provocase succesul miciei mele surprize” (XIX). Timida și docila Penelopa din *Odiseea* acționează ca o femeie prevăzătoare și sireată, capabilă să-și atingă scopurile.

Pe lângă reconsiderarea acțiunilor consemnate în *Odiseea*, Penelopa corectează și „aspecte ale bârfelor care circulă de două-trei mii de ani”, povești „complet eronate” și zvonuri „lipsite de teme” cu privire la prezumtiva ei nestatornicie. E vorba de insinuări cum ar fi aceea consemnată de Pausanias despre alungarea Penelopei la Mantinea de către Odiseu pentru vina de a-i fi fost necredincioasă¹. O anume îndoială e sădită chiar din textul homeric unde, în primul cânt al *Odiseei*, Telemah îi răspunde Atenei sub chipul lui Mentis la întrebarea dacă e chiar băiatul lui Odiseu: „Sunt fiul lui, c-așa îmi spune mama./ Dar știi și eu? Că nimeni de la sine/ Pe tatăl său nu-l poate ști vreodată”. Acuzația referitoare la relația cu Amfinom, cel mai politicoș dintre pețitori, formulată de pildă de Apollodor², pleacă de la textul homeric, însă împričinata avertizează: „Cântările spun că discuțiile cu el mi se păreau agreabile [...] ceea ce e adevărat, dar de aici până la pat e cale lungă”. În cauză ar fi un pasaj din *Odiseea*, XVI: „...mai vârtos plăcea el Penelopei/ Cu vorba lui, c-a fost mai bun la fire”. Ea insistă că gesturile binevoitoare față de bărbații din preajmă urmăreau doar să le stimuleze generozitatea, purtare admisă chiar de soțul deprins cu subterfugiile: „...le-

am făcut promisiuni unora dintre ei, dar nu reprezenta decât o tactică. Printre altele, îi încurajam și cu scopul de a obține cadouri scumpe. [...] Odiseu însuși mi-a fost martor și s-a arătat întru totul de acord”. Penelopa contestă „versiunile cele mai nerușinate” care afirmă că s-ar fi culcat cu toți solicitanții dându-i apoi naștere lui Pan, ipoteză avansată de pildă de istoricul elenistic Douris din Samos: „Cine ar putea să creadă o asemenea poveste monstruoasă? Pentru unele dintre cântări nu merită nici măcar să-ți irosești răsuflarea”. Incriminați sunt și comentatorii epopeii atenți la faptul că spiritul mamei nu a spus nimic despre anturajul Penelopei la discuția cu Odiseu din Infern: „Tăcerea Anticleei e luată drept dovadă: dacă ar fi pomenit de pretendenți, se zice, ar fi trebuit să vorbească și despre infidelitatea mea”. Cea supusă judecății nu acceptă deducția exegetilor care observă toleranța stăpânei față de servitoarele cu moravuri îndoielnice: „...au băgat de seamă că nu le-am respins și nu le-am pedepsit pe cele douăsprezece slujnice nerușinate [...] sigur eram și eu amestecată în același tip de curvăsăreală”. Ea demontează și învinuirea „mai serioasă” că Odiseu nu i s-a dezvăluit de la început, pretinsă probă a suspiciunilor lui: „Nu avea încredere în mine, se spune [...] Adevăratul motiv însă a fost că se temea de lacrimile mele de bucurie care l-ar fi dat de gol”. Hotărârea de a o încuia în cameră în timpul masacrului semnifică în opinia ei grija de a o menaja, iar nu reticența: „...nu voia să fiu expusă pericolelor și nici să văd imagini neplăcute. Cu siguranță, aceasta era explicația evidentă a comportamentului său”. Capitolul se încheie cu declarația fermă că Odiseu ar fi sancționat drastic flecărelele răutăcioase pe seama consoartei: „Dacă soțul meu ar fi auzit bârfele în timpul vieții noastre, cu siguranță, ar fi tăiat vreo câteva limbi. Dar n-are niciun rost să reflectezi la niște ocazii pierdute” (XX). În secvența următoare, prologul la reprezentarea dramatică a primejdiilor înfruntate de Penelopa sugerează că „Adevărul, dragi ascultători, e rareori sigur”, ceea ce justifică îndemnul „ia s-aruncăm o privire pe după cortină!” În interpretarea hazlie a servitoarelor, replicile atribuite Penelopei par a confirma clevetirile despre adulterul comis de „vestita nevastă model”: „O să mă faci bucățele că poftele mi-am ostit!/ În vreme ce el plăcerea împărțea oricărei nimfe/ [...] Amfinom – repede! Fugi pe scările/ din dos!/ Eu o să stau aici și-o să mă prefac plină de griji” (XXI).

Aduse de corăbieri în Itaca, zvonurile despre călătoria lui Odiseu către casă furnizează o viziune măreață și alta prozaică a întâmplărilor, la fel de răspândite: „Se luptase cu un uriaș cu un singur ochi, spuneau alții; nu, era vorba doar de un proprietar de tavernă chior, sărea altcineva, iar lupta se iscase pentru că nu fusese plătită consumația. [...] Odiseu era oaspetele unei zeițe pe o insulă fermecată, grăiau unii; ea îi transformase oamenii în porci [...]; nici vorbă, spuneau alții, nu era decât un bordel scump, iar el trăia pe spinarea matroanei”. Demersul aezilor care „au înflorit considerabil” temele propagând prezentarea

eroică nu este dezinteresat, constată eroina romanului: „În prezența mea, cântau versiunile cele mai nobile – cele în care Odiseu era inteligent, curajos și ingenios, în care se bătea cu monștri supranaturali și era preferatul zeitelor. [...] Cu siguranță – insinuau aezii, ca să mă flateze – numai o forță divină puternică îl putea împiedica pe soțul meu să revină cât mai repede posibil în brațele mele”. Deși își dă seama de subterfugiul celor care așteaptă daruri cu atât mai scumpe cu cât „îngroșau mai mult lucrurile”, Penelopa le dă ascultare căci „până și o făcătură evidentă constituie o alinare când nu mai ai aproape nimic” (XII). Felurile diferite, chiar opuse, de a înfățișa faptele sunt pomenite și cu prilejul regășirii soților: „Odiseu mi-a relatat toate călătoriile și dificultățile prin care trecuse – versiunile mai nobile, cu monștri și zeițe, nu pe cele sordide, cu hangii și târfe” (XXV). Cum se vede, ipostaza elevată coincide cu cea homerică și, în pofida prestigiului autorului, nu e mai demnă de crezare decât altele, insinuează romanciera.

Numeroase personaje spun istorisiri care le implică. Elena se declară fiica lui Zeus preschimbata în lebedă, „poveste susținută cu încăpățănare” de cea în cauză dar pusă la îndoială de Penelopa: „.....mă întreb câți dintre noi chiar credeam gogoșa asta cu violul lebedei” (V). Zugrăvită soției de către Odiseu, salvarea Elenei din mâinile tinerilor atenieni printr-o expediție militară este și obiectul unei expunerii făcute de victima raptului iar „în gura ei, suna cu totul altfel”: „Relatarea ei se referea la cum Tezeu și Piritou erau atât de copleșiți de frumusețea ei divină, încât leșinau de câte ori o priveau [...] partea care o încânta cel mai mult era cea cu numărul bărbaților care pieriseră în războiul atenian: considera moartea lor drept o ofrandă” (XI). Cum observă Telemah la curtea lui Menelau, foștii combatanți ai conflictului asiatic sunt nerăbdători să-și prezinte faptele de arme în maniera cea mai favorabilă: „Toată lumea spunea povești despre războiul din Troia – povești nemaipomenite despre încăierări, ambuscade și lupte, despre curajul uluitor al participanților” (XVIII). În Itaca Odiseu își vrăjește nevasta prin etalarea unor întâmplări menite să-i evidențieze însușirile: „...îmi spunea multe povești despre el – despre isprăvile la vânătoare, [...] despre arcul său special pe care nu îl putea întinde nimeni, în afară de el, precum și despre cum fusese el favorizat de zeița Atena, datorită minții sale inventive” (XI). La întoarcerea lui Odiseu în straie de cerșetor, Penelopa se grăbește să-i prezinte în cea mai bună lumină cum a rezistat în lipsa lui: „...i-am povestit pe larg despre suferințele mele și despre dorul de soțul meu – mai bine să audă aceste lucruri acum, cât era deghizat în vagabond, ca să-i câștig încrederea” (XIX). Abil întocmite, respectivele narațiuni nu oglindesc mereu fidel realitatea ci îl avantajează pe cel care le spune.

Imaginea schițată de Penelopa nu e fără cusur, ea nefiind deținătoarea adevărului absolut. De la început, eroina romanului își exprimă în *Infern* năzuința de a dobândi cunoașterea deplină pentru a admite apoi că poate formula doar speculații și presupuneri asupra celor petrecute în timpul vieții: „Acum c-am murit,

știu totul. Așa voiam să se întâmple, dar, ca atâtea alte dorințe de-ale mele, nu s-a împlinit. Știu doar câteva factoides”. Fără a promite să spună purul adevăr, ea oferă doar o interpretare personală: „...mi-a venit și mie rândul să brodez un pic asupra faptelor” (I). Evocarea ei se întemeiază uneori pe vorbele altora, oneste sau nu, mai mult decât pe propria memorie neclară: „Dacă îmi amintesc cum m-au acoperit valurile? [...] nici vorbă! Însă mi s-a povestit: se găsește totdeauna vreo slujnică, vreo sclavă, vreo doică sau vreo băgăreață gata să-i împuie capul unui copil” (III). Motivarea deciziei lui Icarus de a o azvârli în mare se bazează pe supoziția că ar fi vrut să se opună unei profetii nefaste: „Îmi închipui cum au decurs lucrurile în mintea lui. Intenția de a mă îneca își avea sorgintea în dorința legitimă de a se proteja [...] Însă această idee a oracolului cum că eu aveam să țin giulgiul e, probabil, lipsită de orice bază. O fi doar o invenție de-a mea” (III). De altfel, mai târziu, fără a fi sigură că a risipit misterul, Penelopa va emite o nouă ipoteză, că tatăl ei ar fi onorat o obligație de cult: „De ce m-o fi aruncat? [...] Mă gândesc uneori că s-ar putea să fi fost o ofrandă adusă zeului mării [...] Cu cât mă gândesc mai profund la această versiune a evenimentelor, cu atât îmi place mai mult” (VI). Faptul că Euriclea le denunță tocmai pe fetele care i-au servit ca spioane Penelopei ar putea indica greșeala acesteia de a nu o pune la curent cu planurile sale, dar și refuzul doicii de a fi lăsată la o parte: „Ar fi putut exista o explicație mai sinistă. Oare nu cumva Euriclea își dăduse seama de înțelegerea mea cu slujnicele? [...] Oare nu cumva le alesese și le dusesse la moarte numai de ciudă că ea fusese exclusă și pentru că voia să-și păstreze poziția în fața lui Odiseu?” Dilema persistă chiar și în lumea cealaltă, lucrurile rămân nedeslușite pe vecie: „N-am putut să discut cu ea despre această chestiune, aici, în Hades [...] Așa că n-o să știu niciodată” (XXIII). Martor privilegiat al istoriei lui Odiseu, Penelopa o amendează după bunul plac fără a avea însă monopolul informațiilor certe ori al deciptărilor juste.

În plus, unele aspecte ale epopeii capătă noi înțelesuri în epocile ulterioare, ceea ce reiese din judecata în cheie comică a lui Odiseu „înregistrată video de slujnice” (XXVI). La procesul în care protagonistul poemului homeric este acuzat de violență excesivă împotriva pretendenților, avocatul susține nevinovăția acestui „erou legendar de înaltă reputație”: „...clientul nostru stimat de toată lumea, Odiseu, a acționat în legitimă apărare”. Conștient de faptul că *Odiseea* rămâne „principala autoritate pentru subiectul în cauză”, deși, după părerea lui, „vădește tendințe imorale și conține mult prea mult sex și violență”, judecătorul care nu dorește să se facă „vinovat de anacronism” respinge cazul chiar cu privire la spânzurarea slujnicilor violente de pețitori fără încuviințarea stăpânilor și în consecință ucise de aceștia: „...vremurile clientului dimitale nu se pot compara cu ale noastre. Standardele de comportament erau altele atunci. Ar fi o nenorocire

dacă acest incident regretabil, dar minor, ar constitui o pată pe o carieră altfel extraordinară”. Cel îndrituit să stabilească culpa fiecăruia refuză astfel să se pronunțe din perspectiva posterității asupra puterii proprietarului antic de a dispune de trupurile și de viața supușilor săi. Pe de altă parte, instanța arhaică la care fac apel servitoarele când cheamă teribilele Erinii să aplice pedeapsa cuvenită pentru omor funcționează în chip derizoriu: „Adulmecăți-i urmele pașilor [...] oriunde s-ar refugia, în cântece sau în piese de teatru, în tomuri sau în teze, în note de subsol și în anexe! [...] Să nu mai aibă liniște niciodată!” Invocarea Atenei de către avocat „să apere drepturile de proprietate și dreptul unui om de a fi stăpân în casa lui” și totodată să-l ascundă pe Odiseu într-un nor – replica soluției *ex machina* a unor tragedii ca *Ifigenia în Aulida* – seamănă confuzie într-un spațiu proclamat ca „tribunal din secolul al XXI-lea”. Romanciera atrasă de o abordare feminină subliniază riscurile anacronismului în aprecierile literare.

După cum precizează autoarea în notele finale, lucrarea lui Robert Graves *Miturile Greciei antice* (1956) „a avut o importanță capitală” în elaborarea *Penelopiadei*, constituind principala sursă de informații cu privire la copilăria și rudele Penelopei ori la posibila ei infidelitate. Din aceeași sursă provine teoria că ea ar fi fost zeita conducătoare a unui cult al femeilor, adusă în discuție în prelegerea de antropologie ținută de slujnicele răpuse. În pofida acestei însemnătăți, Margaret Atwood discreditează la un moment dat ideile mitografului englez, autor al eseului *Zeita albă* (1948) despre religia matriarhală preistorică, precum și al romanului *Fata lui Homer* (1955) inspirat de mai vechea teză a lui Samuel Butler din *Autoarea Odiseei* (1897) cum că poemul antic ar fi fost compus de o tânără siciliană.

Prelegerea rizibilă prezentată de servitoare unui public deprins cu travaliul exegetic decodează evenimentele drept manifestări ale unui cult al femeilor și atrage atenția asupra unor detalii semnificative: „Ce-i sugerează numărul nostru [...] unei minți educate?” Departe de a fi simple slujnice, tinerele nemulțumite că „i se atribuie Ifigeniei mai mult altruism și devotament” întrupează cele douăsprezece fecioare din suita lui Artemis, „preotese devotate care își joacă rolul”: „...întâi ne-am lăsat în voia ritualului fertilității cu pețitorii, apoi ne-am

purificat spălându-ne în sângele bărbaților măcelăriți, [...] reinterpretează faza lunii negre, cu scopul ca întregul ciclu să înceapă iar”. Amănuntele morții fetelor atârinate de odgon ar trebui să fie relevante pentru ascultătorii inițiați: „...ia gândiți-vă, dragi minți luminate, la semnificația spânzurării! Deasupra pământului, sus, în aer, conectate de marea guvernată de lună printr-o funie ombilicală legată de o barcă – o, sunt prea multe indicii ca să vă scape semnificația”. Conferindu-i Penlopei rolul de Mare Preoteasă, încarnare a zeiței Artemis, ele expun o teorie în care nu vor să vadă „doar o frază sforăitoare feminină”: „...posibil ca violarea noastră și spânzurarea ulterioară să reprezinte răsturnarea unui cult al lunii pe linie maternă, prin intervenția unui grup de bărbați patriarhali care îl slăvesc pe zeul-tată. Stăpânul lor, remarcabilul Odiseu, ar pretinde atunci regalitatea prin căsătorie cu Marea Prințesă a cultului nostru, recte, cu Penelopa”. Întrecerea de tras cu arcul capătă o valoare rituală „în schema prepatriarhală a lucrurilor”. Nefolosite în măcelul final și „nici explicate vreodată în mod satisfăcător în 3000 de ani de comentarii”, armele prin care ar trebui să treacă săgețile sunt securi cu dublu tăiș întrebuințate în cultul Marii Mame printre minoieni spre a reteza capul Regelui An, „la sfârșitul termenului de treisprezece luni selenare”. Potrivit scenariului prestabilit, cel care câștigă proba de tir era declarat rege ritual pentru un an, după care era ucis asigurând astfel fertilitatea recoltelor, dar „uzurpatorul voinic Odiseu a refuzat să moară când i-a venit vremea”: „Lacom de viață lungă și de putere, el a găsit substitute”. Cuvântarea care rezumă sentențios și în derâdere concepția lui Robert Graves despre Marea Zeită se încheie prin apostrofarea auditoriului doct: „...nu trebuie să vă frământați prea mult în legătură cu noi, dragi minți învățate. Nu trebuie să vă gândiți la noi ca la niște fete în carne și oase, la sânge, la durere și la nedreptăți adevărate. Ar fi prea tulburător. Înlăturați, pur și simplu, partea sordidă. Considerați-ne doar un simbol” (XXIV).

Cel mai de seamă izvor al cărții nu este neapărat infailibil, după cum nu se poate vorbi de un adevăr al Penlopei care să fie contrapus invențiilor lui Odiseu preluate de Homer. Romanul modern nu rezolvă lucrurile ci doar semnaleză inadvertențe ale epopeii și oferă sugestii.

Note:

1. Pausanias, *Descrierea Greciei*, 8. 12. 5.
2. Apollodor, *Biblioteca*, epitoma VII, 39.
3. V. adnotarea lui Servius la *Eneida* II, 44.

Bibliography:

- Atwood, Margaret. *Penelopiada [The Penelopiad]*. Translated by Gabriela Nedelea. Bucharest: Nemira, 2021.
- Cantarella, Eva. "Multiples Pénélopes" [Multiple Penelopes]. *Magazine littéraire*, no. 427 (2004): 42-44.
- Entanaciaz, Agathe. *Les Métamorphoses d'Ulysse. Réécritures de l'Odyssee* [The Metamorphoses of Ulysses. Rewrites of the Odyssey]. Paris: Flammarion, 2003.
- Genette, Gérard. *Palimpsestes. La littérature au second degré* [Palimpsests. Literature in the Second Degree]. Paris: Seuil, 1982.
- Graves, Robert. *Miturile Greciei antice [The Greek Myths]*. Translated by Ciprian Șiualea. Iași: Polirom, 2018.
- Homer. *Odiseea [The Odyssey]*. Translated by George Murnu. Bucharest: Univers, 1971.